

Upotocznienie języka jako sposób budowania narracji w biografii sportowca (na materiale biografii Roberta Lewandowskiego)

IWONA PAŁUCKA-CZERNIAK*

CITATION: Pałucka-Czeriak I., 2024, Upotocznienie języka jako sposób budowania narracji w biografii sportowca (na materiale biografii Roberta Lewandowskiego), „Stylistyka” XXXIV: 391–407, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka34.2024.19>

1. Wprowadzenie

Prezentowana analiza służy przedstawieniu strategii komunikacyjnej, wykorzystywanej w budowaniu narracji w biografii sportowca, a polegającej na zmianie języka oficjalnego na nieoficjalny, nasyceniu komunikatu kolokwialnością i potocznością oraz wprowadzeniu do tekstu pisanego elementów mowy żywej. Zjawisko jest zaprezentowane na przykładzie biografii współczesnego polskiego piłkarza Roberta Lewandowskiego¹. Przedmiotem analizy jest za-

---

* <https://orcid.org/0000-0002-6037-7729>, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra, Polska, i.palucka-czeriak@ifp.uz.zgora.pl

¹ Biografię jako gatunek badają od lat zarówno literaturoznawcy, jak i językoznawcy, a także uczeni zajmujący się pedagogiką, socjologią i psychologią. Na niniejsze badanie w szczególności sposób wpłynęły syntetyzujące prace autorstwa: Izabelli Adamczewskiej (2016), Małgorzaty Czermińskiej (2000), Przemysława Nosala (2017) oraz Anity Catek (2013, 2016). W wielu rozmaitych koncepcjach

tem biografia indywidualna autorstwa Pawła Wilkowicza poświęcona osobie sportowca: *Nienasycony. Robert Lewandowski* (Wilkowicz 2016). Metoda badawcza opiera się na badaniach ilościowych leksyki (Borawski 2007), ale została tu wykorzystana tylko do analizy wybranego słownictwa. Za sterujące myśleniem można uznać także pojęcie narratora, występujące w koncepcji Gérarda Genette'a (1980)².

Z założenia przyjmuje się, że biografia jako komunikat istnieje w kontakcie ogólnym, nadawca kieruje go do odbiorcy zbiorowego, a przekaz ma charakter jednokierunkowy. Układ komunikacyjny cechuje asymetria, wynikająca z różnych statusów społecznych uczestników aktu mowy. Jako gatunek realizowana jest w formie tekstu pisanego. Jej język ma charakter oficjalny, książkowy, uwidacznia się w niej także tendencja do nasycania tekstu terminologią określonej dziedziny. W aspekcie pragmatycznym i socjologicznym stanowi komunikat o charakterze oficjalnym (szerzej o kryterium oficjalności i potoczności pisze Jacek Warchała 2003: 114–115). Upotocznienie języka w biografii, rozumiane tutaj jako odejście od języka oficjalnego, nienacechowanego, wyraża się w stosowaniu określonego repertuaru środków językowych ściśle powiązanych z kontekstem, w uobecnianiu interakcyjności i w potocznej konceptualizacji świata (Warchała 2003: 8, Nowowiejski 2014). Jako strategia tworzenia narracji w biografii służy kreowaniu wizerunku opisywanej osoby oraz wrażenia wspólnoty nadawcy i odbiorcy tekstu, poczucia przynależności do grupy społecznej i wspólnotowej tożsamości. W badanym materiale wprowadzanie potoczności można zaobserwować poprzez: 1. zacieranie granic między wypowiedzią przytaczaną (najczęściej prymarnie ustną) a własną (narratora trzecioosobowego bądź auktorialnego), 2. użycie leksyki silnie nacechowanej wartościująco i pochodzącej z nieoficjalnego rejestru polszczyzny oraz 3. stosowanie utartych metafor i porównań.

---

genologicznych powtarzają się, afirmowane lub negowane, klasyfikacje i pojęcia biografii: naukowej, literackiej i reporterskiej (dziennikarskiej, reportażowej). W ujęciach szerszych, pozalingwistycznych, proponuje się m.in. podział biografii na tradycyjne, nowoczesne i ponowoczesne – np. w koncepcji Elżbiety Dubas (2014).

² Przez autora rozumie się tu realnego twórcę tekstu/dzieła, jest nim Paweł Wilkowicz. Narratorem zaś jest osoba mówiąca w tekście. Narrator główny jest tu utożsamiany z osobą autora. Najczęściej jest on poza akcją, wszechwiedzący lub prezentujący właściwy mu punkt widzenia (wie tyle, ile zdołał się dowiedzieć). Niekiedy pojawia się jednak inny typ narracji, typowy dla focalizacji wewnętrznej (narrator = postać).

2. Zacieranie granic między cudzą a własną wypowiedzią

Ujawnianie się różnych punktów widzenia podmiotów mówiących w tekście oraz przechodzenie od jednej perspektywy do drugiej ściśle łączą się z zapożyczaniem swoistego sposobu wypowiadania się sportowców. W języku tzw. świata sportu dostrzega się zogniskowanie wielu rozmaitych i nieraz sprzecznych ze sobą tendencji, w tym potocyzacji dyskursu. Pozwala to na zachowanie określonej percepcji świata sportu: osobistej i intersubiektywnej, zbiorowej. Takie podejście buduje i podtrzymuje poczucie wspólnoty z odbiorcą, przybliża czytelnikowi świat, który ów zna zwykle z perspektywy widza, a nie zawodnika, oraz oprócz dostarczania informacji budzi emocje (Ożdżyński 1979; Koper 2016; Nowowiejski 2008). Mowa żywa, a wraz z nią nieoficjalność, jest wprowadzana do badanego tekstu biografii dwutorowo: najpierw poprzez przytoczenia wypowiedzi różnych osób – samego opisywanego, jego kolegów, współpracowników czy rodziny, w mowie niezależnej i zależnej, następnie zaś przenika do tekstu głównego narratora, czasem w postaci mowy pozornie zależnej, czasem bezpośrednio (w formie komentarza narratora głównego).

Przykładem nieunikania kolokwialności w przytoczeniach cudzych wypowiedzi w analizowanym materiale mogą być poniższe dwa cytaty:

– Często to nie sam piłkarz, ale właśnie jego rodzice są problemem – twierdzi Cezary Kucharski. – Rozmawiam z rodzicami, którzy nadopiekuńczością ograniczają swoje dziecko w rozwoju. Oczekują, że jako menedżer będę **niańką** piłkarza, **przyniosę, podam, pozamiatam**. Może jeszcze **pampersy zmienię**? Chronią dzieci przed porażkami, a to jest fatalne. Piłkarz niańczony nigdy nie dojdzie do mistrzostwa. Nie wiem, skąd to przekonanie, że futbol zapewnia życie łatwe i przyjemne. Ono nie jest ani łatwe, ani przyjemne. To jest świat dla twardych. (s. 29)³

– Gwarancji, co wyrośnie z takiego Zlatana i Roberta, nie masz nigdy. Zwłaszcza jeśli polegasz tylko na talencie. Słuchasz dwóch dobrych młodych pianistów i nigdy nie wiesz, który za 20 lat będzie gwiazdą sal koncertowych, a który będzie grał dla przyjaciół i rodziny. Wyłapać musisz ich obu, to twoja rola. Ale gdzie jest granica ich możliwości, zdecydują oni sami. Robert **miał tę sprężynę, która napędza największych**. I zawsze **był poważnym gościem**. Wiedział, jak się prowadzić. Talent, ciało, charakter, głowa. **Wszystko top** – uważa Beenhakker. (s. 42)

Oba przytoczone tu fragmenty w kontekście wydają się w całości cytataми z wypowiedzi rozmówcy (Cezarego Kucharskiego, Leo Beenhakker).

---

³ Wszystkie wyróżnienia w cytatach pochodzą od autorki niniejszego opracowania.

Charakterystyczne dla omawianego tekstu jest włączanie wypowiedzi innych osób jako świadectwa czy dowodu. Autor dokonuje wyboru z posiadanych zasobów i układa je zgodnie z własnym zamysłem, koncepcją. Wprowadza w ten sposób do narracji w biografii potoczne metafory, utarte frazeologizmy i kolokwialną leksykę, nieobecne zwykle w oficjalnej komunikacji. Poprzez wybór swobodnych, mówionych kwestii urozmaica przekaz oraz sprawia, że tekst pełni funkcję dokumentacyjną. To zabieg najczęściej stosowany przez autora. Jednak dość często spotkać można także przytoczenie cudzej wypowiedzi w postaci mowy zależnej, jak w przykładzie: „Ale, jak mówi Robert, ci pozostali raz są bezglutenowi, a raz nie są” (s. 85). Najbardziej znamienne wydaje się jednak zacieranie przez głównego narratora granic między wypowiedzią cudzą, przytaczaną a własną. Stopniowo rezygnuje on z sygnałów przytaczania cudzych słów i celowo wplata je w swój tekst. Ilustruje to poniżej zamieszczony cytat. Najpierw trzeba jednak zaznaczyć, że w szerszym kontekście zaistniała swoista klamra kompozycyjna, którą stanowią wypowiedzi trenerów. Na początku przytoczone są dwa różne cytaty w mowie niezależnej, następnie narrator dodaje kolejne stwierdzenia trenerów w mowie zależnej, a później kontynuuje wywód, nie dając już bezpośrednich sygnałów, kim realnie jest nadawca. Całość kompozycyjną kończy ponownie przytoczenie wypowiedzi trenera. Fragment ilustracyjny z racji długości prezentowany jest tu w skrócie:

*Treningi na piachu, obskurna szatnia, po której czasem przebiegł szczur – tak to dziś wspominają trenerzy, którzy wtedy w Legii pracowali z młodzieżą. Akademia Legii powstała dopiero w 1999 roku i tylko dzięki temu, że Piotra Strelaua (syna Andrzeja, byłego trenera reprezentacji) **nosiło w biurowej pracy**. Chciał poczuć się trenerem, a piłkarz Maciej Murawski pisał pracę magisterską o Ajaxie Amsterdam, który słynął ze szkolenia młodzieży. Obaj się uparli, namówili kilku innych piłkarzy Legii, by pomogli przy naborze i ćwiczeniach, a od prezesa **wydebili** 1200 złotych na start. Nie wystarczyłoby nawet na bramki, ale na szczęście bramki dla młodzieży zostały po jakimś firmowym turnieju. Brzmi to jak opowieść z międzywojnia albo o pionierach sportu pod zaborami. Ale działo się u progu XXI wieku. Nie tylko w Warszawie, bo właściciel Wisły Kraków, symbolu sportowego sukcesu ostatniego 20-lecia, też długo nie dawał się przekonać, że warto otwierać akademię dla młodzieży. (s. 37)*

W części środkowej, w której główny narrator omawia rozwój akademii, używa języka oficjalnego, ale nie stroni od potoczności, wyrażającej się w użyciu słów *nosić* (kogo) w znaczeniu ‘czuć brak czegoś, szukać czegoś innego, mieć potrzebę działania’ oraz *wydebic* (coś od kogoś) ‘wyprosić, wyblagać,

wymusić'. Podobnie czyni wtedy, gdy używa stwierdzeń, że Lewandowski „nie był tylko numerem na koszulce” czy „zaczynał nakręcać sprężynę”. Zapożycza te sformułowania z wcześniej przytoczonych wypowiedzi i je powtarza. Dokumentuje to poniższe przytoczenie:

Gdy Legia go **wystawiła za drzwi**, dał się przekonać mamie i razem pojechali do Marka Krzywickiego. A Krzywicki im doradził, że **najlepszy na odbudowanie się** będzie Znicz Pruszków, gdzie jest młoda, ciekawa drużyna i młody trener Andrzej Blacha. Dawny kolega Krzywickiego z pokoju w akademiku warszawskiego AWF-u. Blacha przyjeżdżał czasem do Varsovii, wpadali też ich inni wspólni koledzy ze studiów, wszyscy z tej samej drużyny AZS AWF, przyszli trenerzy z ekstraklasy: Leszek Ojrzyński, Robert Podoliński, Piotr Stokowiec. Dla nich Lewandowski **nie był tylko numerem na koszulce**.

W Zniczu najpierw będzie trenował u Blachy, potem drużynę przejmie Ojrzyński. Tam Robert zacznie **nakręcać tę sprężynę**, o której Leo Beenhaker mówi, że napędza największych. Tam spotka ludzi, którym zostanie wierny na lata. (s. 56)

Bardzo charakterystyczne okazuje się zatem przejmowanie przez narratora głównego wyrazistych, oceniających i emocjonalnych fragmentów wypowiedzi różnych rozmówców, nacechowanych kolokwialnością, a następnie dopełnianie ich własnym, dodatkowym komentarzem. Jego język stylistycznie zbliża się do przytaczanych wypowiedzi, choć bywa i tak, że w celu zasygnalizowania potoczności używa on cudzysłowu, jak w cytacie:

Nie było już w klubie Jacka Bednarza, który rok wcześniej wybierał piłkarzy z Delti do Legii. Został zwolniony, gdy podczas sezonu drużynę przejął Wdowczyk. Trener Jerzy Kraska, który Roberta prowadził w rezerwach, też został zwolniony po sezonie. Rezerwy spadły wówczas do czwartej ligi i przejmowała je pod opiekę akademii Legii, trenerzy odpowiedzialni za szkolenie młodych piłkarzy. Mieli zbudować tamtego lata zespół Młodej Ekstraklasy w miejsce rezerw. Wszystko po to, żeby druga drużyna była miejscem głównie dla młodych, a nie dla „spadochroniarzy” z pierwszej drużyny. Żeby już żaden talent klubowi nie uciekł. I tak w pośpiechu, na budowie, uznali, że z Lewandowskiego jednak nic nie będzie, nie warto czekać, aż przestanie śmiesznie biegać. (s. 52)

Zapisanie wyrazu *spadochroniarze* w cudzysłowie w wypowiedzi głównego narratora sygnalizuje, że nie chodzi o język trenerów czy profesjolekt, ale o potocyzm, odwołujący się do pejoratywnie zabarwionego znaczenia ‘osoba, która została skierowana do działania w jakiejś grupie ludzi, a należała wcześniej do innego kręgu, zwykle o większym znaczeniu’. Specyfika wykorzystania różnych sposobów narracji, zmiennej focalizacji, polega tu na swobodnym i płynnym przechodzeniu od słów bohatera opisu lub osób trzecich do poglądów przedstawianych przez narratora głównego. Potoczność,

kolokwialność wypowiedzi funkcjonującej na zasadzie cytatu przekłada się na dalsze budowanie jego własnej wypowiedzi.

3. Metafory i porównania w tekście biografii

W całej książce jest wiele porównań i prostych metafor, których autorstwo narrator główny zwykle przypisuje swoim interlokutorom. Wśród porównań znajdują się niekiedy krótkie sformułowania, m.in. określające:

a) ciało ludzkie, np.: „nogi jak patyki” (s. 9), „jak wykałaczkę” (s. 60), „chłopak jak z [...] katalogu fitness” (s. 87), „ciało jak u cyrkowca” (s. 251);

b) postawy i zachowania człowieka, np.: „życie jak w transie” (s. 15), „znali się jak łyse konie” (s. 116), „chodził jak struty” (s. 11), „krążył cały czas jak ten sęp wokół bramki” (s. 127), „jak szwajcarski zegarek” (s. 127), „lata były w jego karierze jak lot rakiety” (s. 142), „kręcił się jak w matni” (s. 183), „strzelał jak maszyna” (s. 212), „zaczął to spotkanie jak w letargu” (s. 212), „być jak zakonnik” (s. 277);

c) zjawiska, np.: „przepadało jak wrzucone do pieca” (s. 60), „stadion jak z bajki” (s. 156), „opaść go jak szerszenie” (s. 171), „moment był [...] jak beczka prochu” (s. 287), „wychodzili ze stadionu jak ogłuszeni” (s. 299).

Wykorzystywane w nich frazeologizmy są bardzo proste w odbiorze i zwykle dość popularne, czytelne. Cała książka jest nimi nasycona. Wydaje się, że oddają one specyfikę myślenia potocznego, zwłaszcza poprzez stosowanie schematu odniesienia do obserwacji świata (porównanie do spalania w piecu, bajki, prochu czy lotu rakiety) i ukonkretniania abstrakcji (np. *chodził jak struty* – ‘smutny, chory, nieswój’). Nie wszystkie porównania można jednoznacznie określić jako potoczne, ale często oddają one zjawiska opisywane przez Warchalę jako typowe dla myślenia potocznego (Warchala 2003: 36–38).

Innym razem napotkać można oryginalne, rozbudowane porównanie, nieoparte na utartym związku wyrazowym, np.: „plakat «Spełniamy marzenia» wyglądałby jak żart” (s. 37); „Praca z Kloppem i Guardiolią to było jak terminowanie u dwóch wielkich wynalazców” (s. 10); „Brzmi to jak opowieść z międzywojnia albo o pionierach sportu pod zaborami” (s. 37); „Robert jeszcze ciągnął za sobą nogę i śmiesznie biegał. [...] Jedni mówili: jak sarna, inni: jak lajkonik” (s. 52). Czasami narrator główny wyjaśnia lub omawia szerzej zjawisko, w którym to omówieniu porównanie tworzy rozbudowaną

figurę retoryczną, zapewnia podstawowy mechanizm interpretacyjny. Ilustrują to dwa cytaty:

Piłkarz idealny zrywa się do biegu jak gepard, ale w przeciwieństwie do geparda nie opada z sił po kilku takich wystrzałach. Bo gdy sił brakuje, trudniej też o koordynację ruchów: zmęczony napastnik przestaje być automatem, choćby miał bajeczną technikę. Piłkarz idealny musi mieć muskulaturę na tyle potężną, by wygrywać starcia z rywalami, ale nie zbyt potężną, bo jeśli będzie dźwigał na sobie za dużo kilogramów, to szybciej opadnie z sił podczas biegu. (s. 64)

A Robert mógłby za Grzegorzem Krychowiakiem powtórzyć: traktuję siebie jak tenisistę, w tym sensie, że wychodzę na boisko z nastawieniem „wszystko zależy ode mnie”. Jak na korcie. Jestem sportowcem indywidualnym w sporcie zespołowym. Cały mój dzień poza treningiem z drużyną to czas, gdy jestem sportowcem indywidualnym. (s. 80)

Oprócz porównań, bardzo często o metaforycznym podłożu, spotkać można metafory właściwe, np. w cytatach: „Bosman **wysadził w powietrze** stary system transferowy” (s. 104); „On się **kłóci**, żeby Robert nie musiał. Jest kontrowersyjny, żeby Robert mógł **być gładki**” (s. 111); „[...] polskiego Beckhama, który wyprowadzi futbol ze **sportowego getta**” (s. 111). Najczęściej jednak metafory i porównania przeplatają się ze sobą w jednym fragmencie, całości semantycznej, np.: „[...] **jak powrót do dortmundzkich czasów**. Dortmund ich przyzwyczaił do **dreszczowców**. Że wszystko, co najlepsze, dzieje się w ostatnich minutach” (s. 305).

Są to często metafory oparte na słownictwie semantycznie powiązanim z walką lub pochodzącym z mówionej odmiany języka, mniej oficjalnej, ale nie zawsze. W efekcie jednak dochodzi do stopniowego nasycenia tekstu ekspresywnością i potocznością, swoistej gradacji wykorzystywanych środków językowych. Dobrze ilustruje to poniższy fragment tekstu:

Messi to lekko **zaspany geniusz**, któremu wszystko przychodzi łatwiej „**na tych krótkich nóżkach**”, jak kiedyś powiedział Robert w wywiadzie dla „Playboya”. **Na krótkich nóżkach**, czyli z niskim środkiem ciężkości, tak zawsze łatwiej dryblować. Na drugim biegunie czeka wysoki Cristiano, **wyżyłowany jak komandos, polujący** na ten moment, gdy jego **mała zmora** zwolni tempo. (s. 14)

Najpierw narrator główny rysuje zabawny obraz piłkarza (*zaspany geniusz*), będący w pewnej mierze oksymoronem. Przytacza wówczas także słowa Lewandowskiego, dbając o sygnały metatekstowe (cudzysłów, odwołanie się do miejsca publikacji tekstu). Następnie rozwija myśl bohatera, wyjaśniając znaczenie komunikatu. Wreszcie dodaje własny komentarz, w którym zderza

wizerunek pierwszego opisywanego sportowca (Messiego) z drugim (Cristiano). W obu przypadkach używa potocznych metafor i porównań (*wyżyłowany jak komandos, polujący, mała zhora*). Zwykle wykorzystuje do tego rzeczowniki i przymiotniki, które nie występują w oficjalnym rejestrze języka, nacechowane emocjonalnie, wartościujące. Stosuje porównania i metafory. Zatem oprócz pojedynczych kolokwializmów, wplatanych w oficjalny tok narracji, stosowane są całe konstrukcje wyrazowe, o silnym potencjale metaforycznym, jak w przykładach: „Znicz Pruszków, studenciaki z **piekła rodem**. Gdy **skoczyli starszym do gardła, nie było przebaczyć**” (s. 90). Z pewnością można powiedzieć, że autor chętnie wybiera metafory utarte, skonwencjonalizowane, nacechowane potocznością i obrazowością. Posługuje się frazemami (Chlebda 2003). Tylko niektóre z nich można uznać za frazeologię środowiskowego stylu zawodowego (zob. Nowowiejski 2008: 22) czy elementy profesjolektu (Jarosz 2015).

4. Leksyka potoczna zabarwiona wartościująco

Upotocznienie języka biografii jest zatem sposobem fokalizacji. Potocyzacja w biografii odbywa się głównie za pomocą leksyki i frazeologii (frazematyki), ale odzwierciedla się także w składni. Badanie tekstu pod kątem leksyki wykazało dość liczną grupę wyrazów kontekstowo nacechowanych potocznością i kolokwialnością, występujących w materiale zwykle sporadycznie, jednostkowo. Wśród nich charakterystyczne okazały się określenia osób, które można podzielić na nacechowane pozytywnie, negatywnie lub dookreślane kontekstowo. Prezentuje je tabela 1.

Jak widać w zestawieniu, leksemy te używane są sporadycznie, ale paleta określeń osób jest duża. Pozytywnie nacechowane są wyrazy konotujące osobę mającą władzę, siłę i zdolności taktyczne czy siły nadprzyrodzone (*król, komandos, chorąży, cudotwórca, superman*). Doceniane są również cechy charakteru pozwalające stać na przedzie jakiejś grupy (*guru, wodzirej*), związane z wykonywaniem ciężkiej pracy ponad siły (*stachanowiec*) czy wyspecjalizowaniem (*spec*) oraz pasją (*misjonarz, gwiazda, zapalenie*), a także oznaczające wybitne zaangażowane i inteligencję (*geniusz, poważny gość*). Pojawiają się też standardowe określenia związane z wykonywanym zawodem (*strzelec*), których wymowa zostaje wyolbrzymiona poprzez użycie określenia wskazującego na strzelca mającego specyficzne umiejętności (*snaj-*

Tabela 1. Frekwencja rzeczowników w funkcji określeń osób

Rzeczowniki o nacechowaniu dodatnim	Rzeczowniki o nacechowaniu ujemnym	Rzeczowniki o nacechowaniu zależnym od kontekstu
anioł stróż 1 chorąży 1 cudotwórca 1 geniusz 1 guru 1 gwiazda 1 komandos 1 król 1 królewicz 2 królowa 1 kumpel 1 legenda 2 luzak 1 misjonarz (odżywiania) 1 snajper 1 spec 1 stachanowiec 1 strzelec 3 superman 1 wodzirej 3 zapaleniec 1	duppek 1 dziunia 1 idiota 2 klaun 1 niańka 1 odrzutek 1 pionek 1 płaczek 2 spadochron 1 spadochroniarz 1 szarlatan 1 wyrobnik 2	chuderlak 1 dzieciaczek 1 dzieciak 2 millennials 1 papużka-nierozłączka 2 (poważny) gość 1 robaczek 1 rywal 1 rywalka 1 szczawik 2 studenciak 1 średniak 1 trzódka 1 żółtodziób 2

Źródło: opracowanie własne.

per). Wartościowany pozytywnie jest również wyraz *luzak*, którym nazywa się osobę umiejącą zachowywać się swobodnie, dobrze się bawić, odstresować i tworzącą dobrą atmosferę w grupie.

Negatywne nacechowanie mają leksemmy określające osoby mało inteligentne, zachowujące się niepoważnie (*idiota*, *duppek*, *klaun*, *dziunia*), pozwalające traktować się przedmiotowo (*pionek*, *wyrobnik*), dołączane do zespołu na skutek niepowodzenia, wyalienowane (*spadochron*, *spadochroniarz*, *odrzutek*), łatwo załamujące się (*płaczek*) czy postępujące niemoralnie (*szarlatan*). Cała seria leksemów, służących nazwaniu osób niedorośliwych, zwykle kontekstowo nacechowana jest pozytywnie. Należą do niej wyrazy określające dziecko (*dzieciak*, *dzieciaczek*), osobę niedojrzałą, młodą (*szczawik*, *robaczek*, *żółtodziób*), fizycznie nie do końca rozwiniętą (*chuderlak*, *średniak*), należąca do jakiejś grupy społecznej, np. sportowej lub pokoleniowej (*trzódka*, *millennials*).

Przymiotniki nacechowane potocznością, silnie wartościujące, występujące w biografii, daje się podzielić na takie, które określają cechy fizyczne bądź umysłowe i społeczne danej osoby oraz właściwości zdarzeń. Zawiera je tabela 2.

Tabela 2. Frekwencja przymiotników określających cechy

Przymiotniki określające cechy fizyczne osoby	Przymiotniki określające cechy umysłowe i społeczne osoby	Przymiotniki określające cechy właściwości zjawisk
chudy 1 chudziutki 1 wymęczony 1 wypruty 1 wyżyłowany 2	durny 1 fajny 2 głupi 3 głupkowaty 1 grzeczny 1 grzeczniutki 1 kumpelski 1 nastroszony 1 pańszczyźniany 1 pazerny 2 wyluzowany 1 zadziorny 1 zamulony 1	kapitalny 2 nieziemski 1 sielankowy 1

Źródło: opracowanie własne.

Fizyczne cechy opisywanych osób wiążą się zwykle z budową ich ciała (*chudy*, *chudziutki*, *wyżyłowany*) lub jego stanem (*wypruty*, *wymęczony*). W opisie cech umysłowych dominują wyrazy negatywnie nacechowane, określające brak wiedzy, mądrości czy umiejętności (*durny*, *głupi*, *głupkowaty*, *zamulony*). Postawę i stosunek wobec innych sygnalizują wyrazy: *nastroszony*, *zadziorny*, *grzeczny*, *grzeczniutki*, *wyluzowany* ‘zachowujący się swobodnie’, *kumpelski* ‘miły w stosunku do kolegów’, *pańszczyźniany* ‘zależny od innych’, niekiedy użyte w tekście ironicznie lub zanegowane. Wyraz *fajny*, obok niepotocznych określeń *legendarny* i *cudowny*, łączy się z leksemem *trener*. Stosunek wobec pracy i rozgrywających się wydarzeń oddają użycia wyrazu *pazerny* ‘chcący więcej, dążący do większego sukcesu’. Leksemy opisujące właściwości zjawisk zabarwienia kolokwialnego nabywają najczęściej w kontekście wypowiedzi, np. w połączeniach: *nieziemska forma*, *kapitalna zdolność ruchowa*, *przykład sielankowy*.

Wśród czasowników natomiast przyciągają uwagę potoczne i metaforyczne zarazem określenia treningu, gry na boisku oraz rozwijania kariery i obracania pieniędzmi, co połączone jest z określeniami komunikacji międzyludzkiej i częściowo ze sposobami radzenia sobie ze stresem. Ilustruje to tabela 3.

Tabela 3. Frekwencja czasowników nacechowanych potocznością

Czasowniki określające trening i naukę	Czasowniki określające grę na boisku	Czasowniki określające kwestie finansów i kariery
błyszczyć 2 harować 1 mordować 1 narobić 2 niańczyć 1 niedotrenować 1 odfajkować 1 podkręcić 2 pruć 1 wgrzyć 2 wyciskać 4 wymęczyć 1 wypompować 1 wypruć 1 wyżywać się 1 zakuwać 1 zaorać 1	nadstawiać 1 oberwać 3 obić 2 obsiąść 1 pofolgować 2 polować 4 połapać 1 psuć 4 rozbić 3 rozpętać 2 rozpierniczyć 1 skopać 3 storpedować 1 strzelać 9 sunąć 1 szarżować 1 tańczyć 1 taranować 2 wyróżnić 1 wysadzić 1 wyskoczyć 2 wystrzelić 4	doczłapać się 1 gadać 2 kadzić 1 naciągnąć 1 nakręcać 4 nakręcać się 1 oczarować 1 ogołocić 1 oskubać 1 oszaleć 1 pochlipywać 1 pożerać 2 przeboleć 1 przegapić 2 przegryźć 1 przegryźć się 1 przespać 1 przygnieść 2 przytknąć 1 rozdrabniać 1 rozdrapywać 1 szastać 1 wtłaczać 1 wydębić 1 wydziwiać 1 wygadywać 1 zalewać 1

Źródło: opracowanie własne.

W grupie wyrazów określających naukę i pracę w czasie treningu, zarówno zawodnika, jak i trenera, uwidacznia się duża grupa semantyczna powiązana ze znaczeniem ‘ciężko i dużo pracować’. Określenia potoczne powiązane z grą

na boisku wiążą się z obecnością leksyki o proweniencji wojennej/wojskowej (m.in. *rozpętać, rozbić, storpedować, strzelać, szarżować, wysadzić, wystrzelić, oberwać*). Porażki i trudności związane z rozwojem kariery określają głównie wyrazy: *przygnieść, przytkać, przegryźć, przegryźć się, przegapić* i *przespać* oraz *rozdrabniać* i *rozdrapywać*. Działania i porażki związane z zarabianiem i finansami wyrażają leksemy: *szastać, ogołocić, oskubać, naciągnąć, pożerać*; kontekstowo często łączą się z nimi określenia sygnalizujące zachowania perswazyjne i manipulacyjne: *kadzić, oczarować, gadać, wydziwiać*. Wśród przysłówków zwraca uwagę powtarzanie wyrazów *fajnie* oraz *super*. Na poziomie składniowym uwidacznia się natomiast przenoszenie do języka pisanego struktur typowych dla języka mówionego, a zwłaszcza rozpoczynanie zdań od spójników sygnalizujących element zdania złożonego (np. *a, ale, i, że, żeby, bo*), np.: „To wymaga życia jak w transie, szukania każdej przewagi. A jednocześnie pilnowania, żeby się w tym nie zatracić. Żeby to pozostało na poziomie: mogę i chcę. A nie: muszę. Bo przymus paraliżuje potem na boisku” (s. 15).

Nasylenie języka biografii sportowca leksyką z rejestru języka nieoficjalnego, kolokwialnością, prostymi metaforami i utartymi porównaniami stwarza swoiste wrażenie balansowania między wypowiedzią zobiektywizowaną a subiektywną, oceną, zaangażowaną. W ten sposób autor zarówno osiąga efekt dynamicznego, emocjonalnego przekazu, jak i ryzykuje zarzut utraty dystansu do opisywanych treści.

5. Przekształcenia języka gatunku biografii.

Biografia jako gatunek rozmyty

Warto zadać sobie pytanie, dlaczego autor, tworząc biografię, balansuje między obiektywizmem a subiektywizmem przekazu. Wiąże się to ze specyfiką uprawianego gatunku. Jednoznaczne rozróżnienie autobiografii i biografii, oparte na kryterium tożsamości autora tekstu z opisywanym bohaterem, skutkowałoby umiejscowieniem analizowanego tekstu w grupie biografii (zob. Lejeune 2006). Jednak Robert Lewandowski, postać opisywana, staje się w dużej mierze współautorem tekstu dzięki dużej liczbie nie tylko przytaczanych wypowiedzi, ale także wplecionych w narrację główną śladów rozmów czy wywiadów. W sporych fragmentach tekstu przysługuje mu status narratora pobocznego, m.in. dzięki zastosowaniu mowy niezależnej i pozornie zależnej.

Wraz z nimi pojawia się retrospektywna wizja opowiadania. W ten sposób biografia, z założenia obiektywna i rzetelna, nabiera charakteru subiektywnego. Staje się gatunkową hybrydą. Agnieszka Zalewska-Meler nazywa tego typu teksty autobiografiami interlokucyjnymi. Są one pisane we współautorstwie z dziennikarzami lub nawet przez samych dziennikarzy (Zalewska-Meler 2017: 23–24). Uczona zauważa, że na skutek takiego połączenia zderzają się skrajnie różne cele komunikacyjne i formy wypowiedzi oraz zmienia się stosunek nadawcy do treści komunikatu.

Nie oznacza to jednak całkowitej rezygnacji z udziału w pakcie referencjalnym, zgodnie z którym autor biografii powinien mieć dystans do opisywanych treści, zwłaszcza do bohatera książki, oraz oddzielać własne wyobrażenie o znaczeniu jednostki od opowieści kreowanej przez podmiot opisu. Obiektywizm, bezstronność i wolność od panegiryzmu czy uprzedzeń zderzają się z subiektywizmem, przejawami fascynacji autora tekstu opisywaną osobą. Stosowane są specyficzne zabiegi tekstowe, które dają wyraz stosunku narratora głównego do bohatera opisu. Ilustrują one zjawisko określane często za Gérardem Genette’em fokalizacją (zerową, wewnętrzną i zewnętrzną), rozumianą jako sposób organizowania wewnętrznej perspektywy narracyjnej (Genette 1980). W przypadku szczególnego wyzwania dla autora biografii, którym jest opisanie losów osoby o ponadprzeciętnych zdolnościach, uznanej za autorytet w jakiejś dziedzinie czy za bohatera narodowego, znalezienie równowagi między wyrazem społecznego podziwu a oczekiwaniem zachowania obiektywizmu (Szulakiewicz 2004: 14), którego wyznacznikami mają być rzetelność, krytycyzm wobec źródeł, bezstronność i wiarygodność oraz weryfikowalność, jest niezwykle istotne. Można się spodziewać, że biograf wyszuka informacje dostępne w bibliotekach i archiwach, a także pozyska dodatkowe świadectwa, niekiedy metodami zbliżonymi do śledztwa dziennikarskiego. Jednakże zapożyczenie metod i narzędzi dziennikarskich skutkuje przeniesieniem właściwości języka określonych społeczności, wśród których zbierane są wypowiedzi, opinie i wywiady. W przypadku biografii Lewandowskiego dzięki tej strategii budowania narracji wraz z językiem, jakim wypowiadają się sportowcy i ich otoczenie, zapożyczane są silne wartościowanie, ekspresja i kolokwialność. W efekcie w biografii powstaje wrażenie skrajnie rozbudowanej skali paradoksów gatunkowych, ponieważ następuje zderzenie obiektywizmu i subiektywizmu, oficjalności i nieoficjalności przekazu, faktyczności i selektywności podawanych treści.

Realizacja gatunku biografii przez Pawła Wilkowicza ukazuje transgraniczne podejście do wyznaczników genologicznych – powstaje tekst o cechach gatunkowych zmaconych czy rozmytych. Biografia łączona jest z wywiadem i reportażem biograficznym (Żyrek-Horodyska 2018). Dotyczy osoby żyjącej, powstaje niejako przy jej współdziałaniu, a zatem łączy narrację zobiektywizowaną, zewnętrzną z podejściem subiektywnym, wewnętrznym. Ta druga strategia pozwala zaś na celowe, refleksyjne określanie własnej tożsamości, niejako jej konstruowanie i kreowanie. Zaistniała różnica, dwoistość i sprzeczność gatunkowa utrwalają się w tekście i języku oraz pozwalają rekonstruować rozmaite strategie mówienia o bohaterze książki i jego losach. Regularnie stosowana i konsekwentna zmienność sposobu narracji daje podstawę do mówienia o świadomym wyborze przez twórcę (autora biografii) sposobu wyrażania, nastawionym na uzyskanie konkretnego efektu, realizację celu. Ślady świadomych wyborów tekstotwórczych ukazują się w sposób pośredni – dzięki analizie dokonanej selekcji i hierarchii treści lub przekształceń sposobu przekazu (Biłas-Pleszak 2019). Realizacja gatunku biografii w omawianym tekście nie stanowi prostego odzwierciedlenia konwencjonalnych wyobrażeń o gatunku. Ukazuje dynamiczny proces reagowania autora na treść przekazu oraz identyfikowane potrzeby społeczne dzięki możliwościom istniejącym we wzorcu gatunkowym. Potrzeby te wynikają m.in. ze specyfiki określonej grupy społecznej, tzw. pola społecznego, w ramach którego tworzy się „zestaw reguł o dynamicznym charakterze, specyficznych dla poszczególnych kategorii aktywności” (Bielska 2016: 176).

Polem społecznym, które wyznacza swoiste wartości dla opisu życia Roberta Lewandowskiego, jest szeroko rozumiany świat sportu, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki futbolu. Wynika to naturalnie z profesji wykonywanej przez bohatera, a także z umiejscowienia wydarzeń w określonej czasoprzestrzeni, nie tylko fizycznej, ale i społecznej. Czas i przestrzeń, szeroko rozumiane jako społeczny i kulturowy wymiar życia człowieka, są postrzegane jako intersubiektywna wartość nie tylko jednostki, ale i określonej zbiorowości (Zalewska-Meler 2017: 23). W biografii o odmianie ontologicznej, w której – jak mówi Anita Całek – „sposób przedstawienia życia jest [...] ściśle związany z samym przedstawianiem, a materia języka nie jest niezależna od treści” (Całek 2016: 35), elementem czasoprzestrzeni stają się również relacje międzyludzkie, specyficzne dla danej wspólnoty komunikatywnej (Borawski 2000, 2005), a wraz z nimi specyficzny sposób

porozumiewania się. Pozwala on na uobecnienie swoistej rzeczywistości, pewnego rodzaju wizji świata, a zarazem tworzy efekt „poznawczego lustra” (Całek 2016: 39), stając się nawet za życia opisywanej osoby elementem tworzenia jej legendy. Upotocznienie języka biografii poprzez nasycenie jej elementami mowy żywej, leksyką należącą do nieoficjalnej odmiany języka, kolokwialnością i ekspresywnością, a wreszcie dbałość o płynne przechodzenie w narracji od języka osób, z którymi przeprowadzono wywiady, do języka narratora głównego – wiążą się właśnie ze specyfiką wspólnoty komunikatywnej, z myślą o której biografia powstaje. Wynika to też z zastosowania wywiadu jako formy pozyskiwania informacji przez dziennikarza, co sprzyja upotocznieniu i rezygnacji z oficjalności (odoficjalnieniu – Warchała 2003: 118). Być może jest także powiązane z tzw. globalną genologią rynkową, z ekspansją odmiennych kulturowo wzorców gatunkowych i językowych, adaptowanych na potrzeby polskiego odbiorcy, jednak aby to stwierdzić, należałoby wykonać badania na szerszym materiale źródłowym.

Źródło

Wilkowicz P., 2016, *Robert Lewandowski. Nienasycony*, Warszawa: Wydawnictwo Agora.

Literatura

- Adamczewska I., 2016, Biografia reporterska w ujęciu komunikacyjnym na przykładzie książek Angeliki Kuźniak, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*”, 4, s. 164–185.
- Bielska E., 2016, Refleksyjne kreowanie tożsamości i biografii jako transgresja oraz rodzaj sztuki. – *Edukacja, kultura, sztuka – spoistość a integracja*, red. A. Rzymelka-Frąckiewicz, T. Wilk, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 174–183.
- Biłas-Pleszak E., 2019, Kultura a styl wypowiedzi autobiograficznej – dyskursywność dzienników Zygmunta Mycielskiego i Stefana Kisielewskiego, „*Stylistyka*”, XXII, s. 335–350.
- Borawski S., 2000, *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historyzoficzne*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Borawski S., 2005, Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii. – *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, s. 13–62.

- Borawski S., 2007, *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego (z lat 1867–1895)*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Całek A., 2013, *Biografia naukowa: od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Całek A., 2016, Biografia jako reprezentacja, „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Poetica*”, 4, s. 25–41.
- Chlebda W., 2003, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Łask: Oficyna Wydawnicza Leksem.
- Czermińska M., 2000, *Autobiograficzny trójkąt. Świadectwo, wyznanie i wyzwanie*, Kraków: Universitas.
- Dubas E., 2014, Czas, biografia i badania biograficzne – różnorodność kontekstów w andragogicznej perspektywie, „*Edukacja Dorosłych*”, 2, s. 13–26.
- Genette G., 1980, *Narrative Discourse: An Essai in Method*, transl. J.E. Lewin, Oxford: Cornell University Press.
- Jarosz B., 2015, O języku specjalistycznym w komentarzu sportowym (na przykładzie relacji z meczów siatkarskich), „*Socjolingwistyka*”, 29, s. 269–282, <http://dx.doi.org/10.17651/SOCJOLING.29.16>.
- Koper M., 2016, Język sportu – problematyka badawcza. – *Język i sport*, red. A. Czapla, M. Koper, Lublin: Fototopia, s. 13–40.
- Lejeune P., 2006, *Wariacje na temat pewnego paktu: o autobiografii*, tłum. W. Celsluk-Grajewski, Kraków: Universitas.
- Nosal P., 2017, Konfesje o „niedoczynie”. Analiza modalności (auto)biografii polskich piłkarzy urodzonych w latach siedemdziesiątych, „*Autobiografia*”, 2(9), s. 73–82, DOI: 10.18276/au.2017.2.9-06.
- Nowowiejski B., 2008, Refleksje nad współczesną leksyką sportową. – *Nowe zjawiska w języku, tekście i komunikacji*, t. 2, red. M. Rutkowski, K. Zawilska, Olsztyn: Zakład Poligraficzny Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 23–35.
- Nowowiejski B., 2014, Zróżnicowanie polskiej leksyki sportowej (między specjalistyczną terminologią a słownictwem potocznym i środowiskowym), „*Poznańskie Spotkania Językoznawcze*”, 28, s. 109–124, DOI: 10.14746/psj.2014.28.9.
- Ozdzyński J., 1979, *Mówione warianty wypowiedzi w środowisku sportowym*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szulakiewicz W., 2004, Biografistyka i jej miejsce w historiografii edukacyjnej po II wojnie światowej, „*Biuletyn Historii Wychowania*”, 19/20, s. 5–14.
- Warchala J., 2003, *Kategoria potoczności w języku*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Zalewska-Meler A., 2017, Arena sportowa jako biografia miejsca, „*Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Słupsku*”, 57, s. 19–44.

Żyrek-Horodyska E., 2018, Reportaż biograficzny czy biografia reportażowa? Refleksje genologiczne i analiza przypadku, „*Autobiografia*”, 2(11), s. 165–185.

*Colloquialization of language as a way to build
personal and social narrative in the biography of an athlete
(based on the biography of Robert Lewandowski)*

The analysis serves to present the communication strategy used in building a narrative in the athlete's biography, which involves changing the official language to an unofficial one, saturating the message with colloquialism and commonness, and introducing elements of live speech into the written text. The phenomenon is presented with the example of the biography of the contemporary Polish footballer, Robert Lewandowski, written by Paweł Wilkowicz. The analysed implementation of the biography genre shows a cross-border approach to genological determinants. The text has muddled and blurred genre features. It concerns a living person and is created with his participation. It combines an objective, external narrative with a subjective, internal approach. The latter strategy allows for a purposeful, reflective definition of one's own identity, its construction and creation. The difference, duality and contradiction between genres is consolidated in the text and language, and allows for reconstructing various strategies of talking about the book's hero and his fate. Making the language of biography colloquial by saturating it with elements of live speech, lexis belonging to an unofficial variety of the language, colloquialism and expressiveness, and finally ensuring a smooth transition in the narrative from the language of the people interviewed to the language of the narrator, are related to the specificity of a communicative community, and to the idea of which the biography is being written. It also results from the use of an interview as a form of obtaining information by a journalist, which contributes to the introduction of colloquiality and the abandonment of the official nature of the message.

Keywords: *officiality, colloquiality, biography, sports, language, narrative, genre*

